

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

ДИСЦИПЛИНИРАЩАТА КАМЕРА КАТО ОТГОВОР НА КРИЗАТА В БЪЛГАРСКОТО УЧИЛИЩЕ

ЗДРАВКА ГЕОРГИЕВА

Курсова работа по дисциплината "Социология на социалното регулиране"

Ръководител: ас. Петя Лазарова

Настоящият текст ще разгледа камерата за видеонаблюдение като социален регулатор на поведението на наблюдаваните. Ще бъде направен опит да се изведат причините за появата в българското училище на видеокамери за наблюдение. Следствие на какво е тяхното въвеждане, каква роля изпълняват?

Монтирането на камерите за наблюдение е симптом за наличие на проблем в образователната система, което прави разглеждането на този казус актуално и от значение. Самото въвеждане е легитимирано от министъра на образованието и науката Даниел Вълчев с това, че ще следи провеждането на държавните зрелостни изпити след 12 клас¹. Друг фактор, който показва значението на този казус е обществената реакция към камерите, изразена в интернет пространството. Нееднократно камерите се асоциират с наблюдение от типа на Big Brother². Темата с училищните камери ще ни занимава и заради намаляването на доверието от гражданите към образователната система³, както и поради нееднократните случаи на насилие в българското училище между деца и между учители и ученици.

Камерите са видени като регулативен механизъм с двояка функция. Първо, като следящи за дисциплината и поведението на наблюдаваните. Тази роля изпълняват камерите поставени в коридорите на училищата и в дворовете. И второ, поставени в

¹ News.dir.bg

„За първи път в някои гимназии изпитът се проследи с видеокамери. Записите от тях ще се преглеждат при сигнали или съмнения за преписване и подсказване. За изпита следяха и 1400 квестори. Министърът на образованието Даниел Вълчев също проследи на камера в гимназия в Перник как учениците решават тестовете.

Според Вълчев видеонаблюдението се налагало при изпитни сесии. "Имаме сигнали по време на основната сесия на държавните зрелостни изпити за проблеми с вниманието на квесторите", изтъкна той. При направена проверка били установени еднакви отговори на децата на свободни въпроси, както и еднакви грешки. По случаите текат дисциплинарни производства, уточни министърът."

Камери дебнаха преписвачи и учители на матурата

01 септември 2008 /

<http://news.netinfo.bg/?tid=40&oid=1272463>

Камери ще бъдат поставени във всичките над 6 хил. класни стаи в страната, в които е предвидено да се състоят зрелостните изпити, съобщи министърът на образованието Даниел Вълчев

09.02.2009

² 02.09.2008 00:59 - От: Анонимен: „между другото това е в нарушение на човешките ти права.. това не е биг брадър да те следат с камери.. да не говорим напрежението и разконцетрирането които тези камери биха причинили на ученици и учители.. поредната тъпа идея която прахосва пари"

<http://www.dnes.bg/article.php?id=56578>

³ „Драстично е намаляло доверието към полицията и образователната система."

"Европейско изследване на ценностите 2008"

http://news.ibox.bg/news/id_881826850

класните стаи като се включват, когато има изпит в съответното училище, за да следят за неговото коректно провеждане.⁴

В анализа си за ролята на камерата в образователния процес ще ползвам изводите направени от Фуко относно дисциплинирането, нормализирането на индивида, въздействието, което му се оказва чрез дисциплиниращата власт – чрез надзора, наблюдението, както и направените от Фуко разсъждения за паноптизмът в книгата „Надзор и наказание. Раждането на затвора”. Освен това ще се основавам на идеите на Норбърт Елиас от книгата му „Относно процеса на цивилизация” за формирането на самоконтрола у индивидите чрез тяхната социализация и интериоризирането на правилата за поведение.

Камерата е типичен пример за техника, при която индивидите са изложени на принудата на погледа. Наблюдавани без да е ясно кой точно наблюдава, индивидите (учениците, учителите) автоматично променят своето поведение съобразно мисълта, че са наблюдавани. Камерата преобразува индивидите – наблюдаваните самоограничават действията си, афективното си поведение в отговор на ефекта на властта, изгражда се механизъм за контрол, който се интериоризира от индивидите и се превръща в самоконтрол. (Елиас)

„Свършеният дисциплинарен апарат би позволил с единствен поглед постоянно да бъде виждано всичко. Една централна точка би била едновременно източник на светлина, осветяваща всичко, и място, в което се събира всичко, което трябва да бъде узнато: свършеното око, на което не може да убегне нещо, и център, към който са обърнати всички погледи.” (Фуко 1998: 182)

Можем да асоциираме свършения дисциплинарен апарат, който на практика вероятно не може да се достигне никъде в напълно чист вид, с камерата. Тя се явява модерният еквивалент на наблюдателната техника, зад която в миналото е стояло човешко същество, а сега, за да се избегне субективността, а и за да има всеобхватен поглед като се обръща внимание и на рентабилността се залага на електроника. Съвременните технологии дават възможност за реализиране на мрежово наблюдение, което осигурява още по-внимателно вглеждане, което пък се изисква от усложнените взаимоотношения, на които сме свидетели. Така надзорът е мрежово действие върху индивидите както отгоре-надолу, така и настрани, като тази мрежовост

⁴ „Даниел Вълчев обясни, че става дума за монтиране на устройства в района на училището и в коридорите. В стаите наблюдение ще има, само когато се налага - например при големи изпитни сесии като матурите.”
<http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=3074§ionid=2&id=0000202>

удържа цялостното упражняване на дисциплинираща власт. Мрежовото наблюдение се характеризира и с това, че властта надзирава и надзирателите, те също са обект на наблюдение. Така властта е навсякъде, тя не пропуска отношения, като това разбира се зависи от перспективата, от която е насочена камерата. Но съществува възможност именно чрез свързване на множество камери да се изгради едно поле на наблюдение, в което не оставят празни пространства. Дали това се случва всъщност в училищата е отделен въпрос. В един идеално типичен вариант дисциплиниращата власт не оставя „зони в сянка” и контролира контролиращите, в същото време тя поради непрестанното си действие по наблюдение е „безмълвна”.

Камерата като инструмент на дисциплиниращата власт съдържа наказателен механизъм – квалифицират се и се санкционират дори практиките, които не са обект на правните регулатори. Така чрез камерата се следи поведението на учениците и учителите, но не само дали извършват „забранени неща”, но и дали техните действия съответстват на изградените морални конвенции. Оттук за всяко едно нарушение, дали на записано правило или на конвенция, следва да има наказание, като под наказание се разбира всичко, което показва на нарушилия под писмена форма или не, формално или неформално, че е сбъркал – от изолиране на конкретния индивид до отстраняване. Но дисциплинарното отношение има за цел да намали тези отклонения и да нормализира индивидите към едно „средно” поведение.

Не е без значение, че в момента тежат дебати дали учениците трябва да получават оценка за поведение, както е било преди. Ясно е, че оценката за поведение дава съвсем различна информация от оценките, които учениците получават, за да се провери усвояваният от тях учебен материал. Със самото оценяване децата са дисциплинирани и йерархизирани едно спрямо други, поставени им е етикет, който веднага влияе върху отношението на учителите, на съучениците и на родителите на децата към съответното дете. Предвид честите случаи на упражнявано насилие на учители върху ученици възниква въпросът дали и учителите би трябвало да имат оценка за поведението. (Един от оповестените случаи е този, в който учителка с дългогодишен опит е упражнявала насилие над дете, но няма да бъде санкционирана, тъй като е пред пенсия. Тук виждаме, че дисциплиниращото наказание не е влязло в употреба⁵.)

⁵ <http://www.netinfo.bg/?tid=40&oid=1243487>

Камерата притежава дисциплиниращата функция да влияе на наблюдаваните, така че те да се държат покорно, „нормализирано” без изненади да се подчиняват. Именно за това служи и стандартизираната учебна програма, която се спуска на училищата от МОН. То цели стандартизирането на учениците, нормализирането им.

Фуко отрежда специално отношение на изпита като институция. Тук ще се спрем на него от две страни – първо, защото въвеждането на камерите се легитимира с провеждането на изпитни сесия и второ, защото, както камерата, така и изпитът са инструменти на дисциплиниращата власт, а съответно провеждането на изпит, следен от камери, усилва упражняваната дисциплинарно отношение.

„Изпитът съчетава техниката на надзираващата йерархия с нормализиращата санкция. Той е един вид нормализиращ поглед, надзор, който позволява окачествяване, класифициране и наказване. Той прави индивидите видими по начин, който позволява тяхното диференциране и санкциониране.” (Фуко 1998:193)

Отношението на власт се съчетава с получавано знание чрез наблюдението, което в своя пряк вариант на видеонаблюдение се превръща в част от ритуала на изпита след институционализирането на включването на камерите по време на изпит.⁶ Допускането на Фуко, че изпитът е съчетание на власт и знание, тук се препотвърждава чрез интегрирането в процеса на изпитване на записващо устройство, което дава знание за проведения/провеждащия се изпит. Функцията на изпита, който е неизменна характеристика на образователния процес, това се е превърнало в естествен завършек на образователната програма, е да сравнява индивидите и съответно с оглед на сравнението да ги санкционира с оценки (извлича се знание за учениците чрез самите ученици, а камерата е бонус в това действие, тъй като дава знание за процеса на протичане на изпита, тоест допълнително знание). Така изпитът е механизъм за демонстриране на непрекъснато властване над изпитваните, а включването на камерата в този ритуал още повече затвърждава подчинеността на наблюдаваните (изучаваните).

Дори камерата да не е включена, освен в ситуациите на изпит, каквото е оповестеното намерение на министъра на образованието и науката, нейното наличие вече налага власт и дисциплинира поведението. Червената лампичка, която обикновено ни посочва, че техниката работи не би била надежден източник на

⁶ <http://news.netinfo.bg/?tid=40&oid=1272463>

Камери ще бъдат поставени във всичките над 6 хил. класни стаи в страната, в които е предвидено да се състоят зрелостните изпити, съобщи министърът на образованието Даниел Вълчев 09.02.2009

информация за действителната работа на записващата техника, защото е възможно да има специален режим на работа, както и нарочно да отсъства подобен сигнал указващ записване. Именно фактът че е възможно да бъдеш виждан постоянно вече дисциплинира индивида, нормализира го, стандартизира го. Така наблюдаваните са изложени на един постоянен надвиснал върху тях поглед, чийто притежател е неизвестен. Това е типична черта за дисциплиниращата власт – тя остава невидима, а видима са обектите, върху които тя действа. Незнанието кой те наблюдава още повече засилва самопринудата, а в същото време е възможно да няма наблюдаващ субект⁷.

Изпитването включва и създаването на архив за документиране на изпитваните. В същото време камерата дава възможност да се създаде архив от записи, които, както министърът казва, ще бъдат гледани при сигнали за нередности. Откриваме сведения в медии и за директно наблюдение в реално време чрез записващите устройства от директорите на съответните училища, за да следи протичането на учебния процес, което пък е част от задълженията им., „Директор сложи камери и в класните стаи. Камери са монтирани в 16-те класни стаи на Професионалната гимназия по техника и строителство “Арх. Йордан Миланов” в Перник⁸.

Достъп до монитора за наблюдение обаче има само училищният ръководител. Тъй като директорът има право по всяко време да прави проверки на педагозите как върви работата им в час, Шейнин предпочита да не им пречи в клас, а да прави инспекцията чрез видеонаблюдение.

До момента няма недоволство или писмени протести за начина, по който директорът предпочита да контролира учебния процес, твърди самият той. От три месеца насам камери са монтирани в коридорите и двора на професионалната гимназия. Шейнин уверява, че откакто е въведено видеонаблюдението, е налице удивителен положителен ефект върху поведението на учениците. В сградата вече властват мир и спокойствие, категоричен е директорът. На два пъти обаче някой краде камерите, монтирани на училищната сграда. Крадците хвърляли отгоре им въже, дърпали силно двата му края и съоръжението падало в ръцете им. Затова училищното ръководство се принудило да купи по-скъпи зуум-

⁷ <http://bglog.net/Obrazovanie/21106> от stefanov на 08 Август 2008, 07:34

„При нас има камери в коридорите. Първият ден децата им се радваха, махаха с ръце, питаха кога ще ги дават по телевизията, а после свикваха, не се усеща никакъв възпиращ ефект. После разбрахме, че още не са ги включили.”

⁸ 12 декември 2008 / News.dir.bg,
<http://dnes.dir.bg/2008/12/12/news3732176.html>

камери, които вече са сложени нависоко, така че да не могат да бъдат достигнати, разказа Самуил Шейнин.”

От статията се вижда, че директорът може да наблюдава, когато прецени учебния процес, което директно се отразява върху наблюдаваните, именно поради това, че нямат информация кога точно са наблюдавани. Съществува очакването за недоволство от камерите и съответно за подадени жалби и оплаквания. За директора на училището аргументът „за” камерите е „мир и спокойствие”. Обяснява се че това е постигнато, но в същото време се дават сведения за двукратна кражба на техниката за видеонаблюдение. Това от една страна показва, че функциите на камерите, а именно да минимизира престъпни дейности са прескочени в този случай, а от друга страна извършената кражба може да бъде интерпретирана чрез идеята, че наблюдаваните са против наблюдаването им. Стойността на техниката също оказва влияние при евентуална нейна кражба. Оттук виждаме, че една от целите при поставянето на камерите, а именно намаляването на насилието, остава неизпълнена и ставаме свидетели на това, че камерите са обект на кражба и съответно провокират такива престъпни действия. Ако причината за кражбата на камерите е недоволството от извършваното наблюдение можем да заключим, че това е в разрез с вече установената практика за публично наблюдение – все повече, ако се огледаме ще открием камери на улицата, на кръстовища, пред банки, в супермаркети. Възниква въпросът дали се крадат камери в тези обществени места или вниманието на конкретните крадци е съсредоточено към камерите около училищата и ако това е така можем да го приемем като индикатор за отношението към образователната институция. Донякъде хората вече би трябвало да са свикнали, че са наблюдавани. Когато обаче излиза съобщение, че камери ще се поставят и в училищата се натъкваме на различни реакции:

Изразената в интернет пространството гражданска позиция:

„ДОВЕРИЕ НЕ СЕ ВЪЗПИТАВА С КАМЕРИ! А в МОН камерки? - Ще следим ли ние Вълчев?”⁹

„Видеонаблюдението може да помогне за решаването на още два проблема:

1) Какво е качеството на занятията и как се водят те?

⁹[ПеткоФенерски http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=3074§ionid=2&id=0000202](http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=3074§ionid=2&id=0000202)

2) Извършват ли учителите психически тормоз над учениците? Най-често е осмиването на малки деца. В такива случаи родителите са с вързани ръце.”¹⁰

„Ако учителите искаха да са в реалити шоу щяха да се борят за място в Биг брадър.”¹¹

„Ами добре - нека като сме казали А, да кажем и Б - въвеждаме пълно наблюдение във всички класни стаи. Даже и да струва по 10 хиляди на училище, а не по 5. И сега идва интересното - записването от камерите, не само се записва незнайно къде, но и се предава в интернет, на специално приготвен за това сайт. Достъп до съответните камери да имат всички родители на децата от училището (контролиран достъп само до съответните камери). Така те могат да проверят какви ги вършат отрочетата им, както и какви ги вършат учителите им.”¹²

„Дано да го направи! Чудесно средство за спиране на насилието. Класните стаи ще се наблюдават само от директора и нека не започваме да режем пак за права, а в същото време-защо има насилие, защо има сбъркани даскали...В банки, а и в други сгради има видеонаблюдение и никой не ме е питал дали искам”¹³

„pisna mi ot psihopatstini!!! niama pari za zaplati na uchiteli, zakrivat se uchilista, detzata se mestiat i trisbva da pativat na mainata si, ako iskat da uchat, no TOI, velikia ministur, dava pari za kameri v uchilistata!!!! niama li koi da go osudi toia maloumnik nai-nakraia. ei 18-godishnite, nali samo mrunkate za pravata si!!! te tova e istinsko narushenie na lichnata vi svoboda-ste budete kato zatvornitzi!!!”¹⁴

Изразена позиция от учители:

„Чудесно!Нека има камери! Дали обаче ще видят,че пиша с тебешира /маркера/, който сама съм си купила, защото училището няма пари за такива неща!? А от това как преподавам не ме е страх, който иска да заповяда в час! Между другото съм канила и родители, но те горките нямат време!!!”¹⁵

¹⁰ [ignis](http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=3074§ionid=2&id=0000202) <http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=3074§ionid=2&id=0000202>

¹¹ 5. - 01.09.2008 14:10 - Биг Брадър

<http://www.dnes.bg/article.php?id=56578>

¹² <http://www.kenanoff.com/blog/archives/382>

¹³ [Slava](http://bglog.net/Obrazovanie/21106) <http://bglog.net/Obrazovanie/21106>

¹⁴ Пак там

¹⁵ <http://www.dnes.bg/article.php?id=56578>

„Браво! Нека ме наблюдават как преподавам - не ме е страх, но какво ще стане като видят, че ученика X си играе на телефона, а ученика У е леко дрогиран? Това ще стопли ли нашия министър¹⁶”

Изразена позиция от ученици¹⁷:

„и ние имаме от доста време..на всеки етаж.

гонила съм се, била съм се пред камерите, плезила съм им се и нищо не са ми правили.

Добре понякога че чудя дали изобщо гледат какво става, пък и да гледат нищо не правят, така че..ми е все едно.”

„...Само ако се случи нещо извънредно се преглеждат записите и се установява виновника.

Според закона имат право да те снимат на публично място.”

„i v nabeto ima gledam da gi izbqgvam”

„В нашо даскало има 4 камери и стоят за красота. телевизорите на които се гледат бачкаха само първите 2-3 месеца сега са спрени и никой негледа от камерите какво се записва.”

„В бившето ми училище имаше камери и в коридора, и в стаите. Общо взето беше все тая с тях или без тях. Нищо не се промени - нито нашето държание, нито сигурността в училище. На моя съученичка и откраднаха парите и когато поискахме да видим записите от камерата, ни казаха, че не се пазели.”

„Е ако спукат главата на някой от бой в коридора и му ступят 2 крака, ще видиш, че ще има полза.”

„Да, в моето училище има камери по коридорите и в някои кабинети, и се чувствам ужасно, помисляйки си, че някой в момента ме наблюдава или се записва всяко мое движение. Абсолютно ПРОТИВ !”

Мненията са разнопосочни, основно са определени от позицията на изразяващите ги – от това дали имат деца в училищна възраст, дали са учители, дали са просто изразяващи позиция граждани или са ученици. Аз открих следните посоки на движение на коментарите в Интернет пространството¹⁸ - от това, че въвеждането на

¹⁶ Пак там

¹⁷ <http://www.teenproblem.net/f/viewtopic.php?t=226306&postdays=0&postorder=asc&start=0&sid=966428a9c19c996c697ee9d51b925518>

¹⁸ Включените камо емпиричен материал в тази работа мнения не могат да бъдат разглеждани като представителни, по скоро тяхната роля е да очертаят възможни реакции на засегнатите страни относно

камерите в училищата е нарушение на човешките права, до „да не сме в Биг бродър”. Има и положителни оценки – че това ще подобри учебния процес, ще дисциплинира учители, ученици и служители в училищата, като се стига и до призови да се архивират записите и да са на разположение на гражданите, за да се запознаят с това какво се случва в училищните стаи. Привиждат се и икономически интереси във внедряването на камери в училищата.¹⁹

Щом се прибегва до записване с камери, то това означава, че е налична ситуация на криза. По аналогията с паноптизмът на Бентам камерата се явява механизъм за удържане на социалния ред. Така е възможно „непрестанно да се вижда и тутакси да се разпознава”; „Видимостта е клопка.” (Фуко 1998:209). Преписването, шуменето, бърборенето на децата в училище, непристойното поведение е ограничено чрез техниките на запазване на социалния ред.

При паноптикума, а в случая ще използвам направените изводи за паноптикума като адекватни и за камерата, тъй като аз разглеждам камерата като модифициран (модерен, съвременен) вариант на паноптикума, се разпада отношението „виждам-виждан съм”. При паноптикума в периферията всичко е видимо, а от централната кула „виждаш всичко, но никога не си виждан”. (Фуко 1998:210). Дали се сменят наблюдаващите или въобще ги няма остава неизвестно за вижданите. Кой идва да ги гледа, а при камерите кой има достъп до записаните архиви е неясно за наблюдаваните, което още повече засилва подчинените, именно поради неизвестността. Има асиметрия в отношението наблюдаван-наблюдател, откъдето е без значение кой наблюдава конкретно. Реалното покорство е основано на въображението на наблюдавания и на неизвестността, която отключва въображението. Така у самия наблюдаван се инкорпорира властовото отношение. При продължително наблюдение обаче е възможно наблюдаваните да се „професионализират”, да свикнат с наблюдаващия ги поглед. При камерите тази професионализация може да произлезе и от това наблюдаваните да имат възможност да се видят в публични архиви на записите. Може би това е и една от причините да не се публикуват направените записи. Това ще наруши отношението на надзираван-надзираващ и ще доведе до трансформиране на принудата, която се изгражда. Чрез едно техническо средство

въвеждането на видеонаблюдението в училищата. Може да бъде направено отделно изследване, което да проучва конкретно реакциите на различните групи в обществото, но това не съвпада с целта на настоящата курсова работа.

¹⁹ VAhti mobenika dade poru4kata na nqkoi 4erven a za zaplatu nqma
<http://www.dnes.bg/article.php?id=56578>

може да се извършва наблюдение на множество индивиди, които съответно могат пропорционално да нарастват при увеличаване на броя на камерите, а и чрез повече устройства в дадено пространство се улавят по-внимателно реализираните отношения, а зад това техническо средство може дори да не стои човешко същество. Така се икономисват човешките усилия.

Фуко отбелязва, че паноптизма въздейства директно върху училището като „преобразува морала, разпространява просветата” (Фуко 1998:215), а тъй като аз се основавам на еквивалентността на паноптизма с камерата, удържайки всички техни разлики, то можем да отнесем тези характеристики и до възможните ефекти от поставянето на камерата в училищното пространство. Тук имплицитното допускане е, че упражняваната дисциплинарна власт увеличава способностите на всеки. Чрез тази власт се осъществява подредба на човешките същества и това е търсен резултат. Така се извършва упражняване на едно действие върху друго действие. (Фуко)

Самото пространство в училището е особено интересно за анализ. То е определено от това да могат да бъдат наблюдавани учениците. Стаите са разположени една след друга в коридор така че да са добре проследими действията на децата от съответните дежурни учители/надзиратели. Дворът е наблюдаем от „административния” коридор, през който на децата е забранено да минават. Йерархията на отношението учител-ученик, освен от отделеността на този коридор, в който се намира учителската стая и директорските кабинети, се потвърждава и от разположението в помещението на класната стая. Учителят е издигнат в пространствено отношение от подиума, на който се намира и катедрата. Така той може да наблюдава всички деца добре, включително и тези на последните чинове. Подредбата на чиновите на децата също е дисциплинираща. Те стоят по двама обикновено, като гледат към учителя, тоест към неговата катедра. Взаимодействието помежду им е ограничено до комуникация със съученика до тях, като това е предопределено от формата на чиновите. Те дефинират движението на тялото. От учениците се иска свеждане до минимум на завъртанията, местенето, за да може учителят да следи действията внимателно.²⁰ Чиновите са разположени в редици между които преподавателят може да се разхожда и да съблюдава поведението на учениците. Възможни са случаи, в които по-внимателното наблюдение над учениците включва участие на отделни ученици, следящи своите другарчета. Тези деца са в позиция на

²⁰ Аз дори си спомням, че в началните класове на своето образование класната ръководителка караше всички деца от класа да си слагат ръцете зад гърба, за да не можем да „шаваме” по време на час.

медиатор в йерархичното отношение учител-ученик. Такова наблюдение се включва например в задълженията на дежурните ученици. Прозорците в училищата освен за да пропускат светлина са свързани и с наблюдението върху учениците, когато не са в пространството на класната стая. Това е един втори начин за наблюдение на децата освен чрез административния коридор. Оградата на училището отграничава дисциплинарното пространство и съответно разделя на „вътре” и „вън” от дисциплиниращата институция. Саморегулацията у децата отслабва, когато излязат от класните стаи и коридорите на училището (най-силна в класната стая, по-слаба в коридорите, още по-слаба на двора), но продължава да съществува дори когато са на двора. Тяхното свободно поведение може да се прояви чак когато излязат от границите на училището, като това е по-скоро един идеално-типичен вариант на начини на поведение в зависимост от пространството и в чист вид не бихме го срещнали на практика.

Това пространствено разположение доказва, че наблюдението се включва във функциите на учителя, оттук нататък камерата внася нюанс в това наблюдение чрез видеотехники – като улеснява учителя, но го поставя и него в позицията на наблюдаван. Към камерата се ориентира отношението и поведението, както на учениците, така и на учителите, независимо, че камерите са помощен атрибут в дисциплиниращата власт на преподавателя. Те стоят и над него. И двете групи се виждат като потенциални субекти, които мамят системата по време на провеждане на държавни изпити. Учениците преписват, а учителите подсказват и толерират преписването и подсказването. Поставянето на камери е публично признание, че в учебния процес има проблем – преписването е превърнато в практика. В самото преписване обаче и квесторите, които са всъщност учители участват като (не)наблюдатели. Те или не могат или не се опитват да се борят с това или оставят учениците да преписват, тъй като това е от техен интерес, тъй като така учениците им получават добри оценки, които съответно се свързва с преподавателските им качества. Но ако подобен сценарий е верен, то той е симптоматичен за адекватността на протичащия учебен процес. „При направена проверка били установени еднакви отговори на децата на свободни въпроси, както и еднакви грешки.”²¹

Дали камерата ще бъде насочена така, че да следи също и практиките на учителите не е ясно, тъй като в нито една публикация не е дадена снимка на поставена

²¹ <http://dnes.dir.bg/2008/09/01/news3338491.html>

камера в училищата. Представлява интерес това, че още преди да се поставят камери чрез възможностите на съвременните мобилни технологии деца от осми клас от училище в Благоевград са използвали камерите от своите телефони и в интернет се появиха материали показващи упражнено насилие от преподавателка върху ученик²². Това е една специфична смесица от класическо наблюдение, опосредствано от нови технологии, което самите деца са видели като работещ механизъм за въздействие в ситуацията. Чрез акта на заснемане и оповестяването в интернет, а и поради обществения интерес на основните медии върху случая, децата извършиха дисциплинарен надзор върху преподавателския състав, макар и без ефективни последици след това освен отразеното от медиите. Чрез този случай можем да видим функцията на видеонаблюдението като социален регулатор.

Освен като социален регулатор, видеонаблюдението би трябвало и да е правно обосновано. Опитите ми обаче да открия нормативен акт или наредба уреждащо заснемането на учениците по време на изпит останаха без резултат. Дори и да има такава наредба от министъра на образованието и науката, тъй като той оповестява подобна информация, тя не е публикувана в интернет. Единствения правен документ, който урежда видеонаблюдението, който открих е Решение на Столичен Общински съвет от 15 декември 2005 г (№848)²³, в който е свързан с приемане на Правила за безопасност и ограничаване на достъпа в районите на училищата и детските градини.

Гл. втора: Безопасност и превантивна дейност

„Чл.5. Обезпечаване на безопасността чрез физическа охрана, изграждане на техническа охрана, ремонт и поддръжка на оградите, порталите и бариерите, осветление, както и видеонаблюдение за дворовете на училищата и детските градини.”
(стр.4)

„Чл.9. Видеонаблюдение на дворовете на училищата и детските градини.”
(стр.4)

Вижда се, че това решение е валидно само за столична община и се ограничава до дворовете съответно на училищата и детските градини. Предвид датата на издаването му и спецификата свързана с безопасността можем да кажем, че не е обвързано с въведеното наблюдение на министъра на образованието за наблюдение по време на държавни изпити. В единия случай камерите са средство за следене на

²² <http://www.netinfo.bg/?tid=40&oid=1243487>

²³ http://www.sofiacouncil.bg/content/docs/c_f5588.pdf

безопасността в училищните пространства (детски градини), а в другия те следят за преписване по време на изпит.

В опита си да открия нормативен документ, уреждащ последствия за ученик/учител, който е уловен в неправомерни действия според приетите правила за неписване по време на изпит, както и за непристойно поведение в училище се натъкнах единствено на „Законопроект за Училищното образование”²⁴. Тук ще представя най-основната според мен част, представляваща процедурата, пред която е изправен нарушителя. Тук трябва да се има предвид, че това е процедура ориентирана само към ученици, в документа няма данни за нарушаващи учители, като това е симптоматично. В ситуация на все повече публично разисквани учители, които нарушават писани или неписани правила, невключването на тези действия в нов проектозакон показва наличието на недостатъци в него. Необходимо е да се удържа, че това не е официален документ и тук аз го представям като пример за това как се гледа от правна страна с нарушителите (явно само ученици) в съвременното българско училище. Съответните процедури не са ефект на уловен чрез видеонаблюдение нарушител, тъй като в самия документ никъде не е споменато видеонаблюдението.

(3) Ученикът има следните задължения:

7. да уважава и да не накърнява честа и достойнството, както и да не прилага физическо и психическо насилие на учителите, учениците и другите служители на училището;

8. да не участва в хазартни игри, да не пуши, да не употребява наркотични вещества и алкохол

9. да не ползва мобилен телефон и други технически и електронни средства по време на час без разрешение на учителя;

10. да не пречи на учителя при и по повод изпълнение на служебните му задължения, както и на съучениците си по време на учебните часове;

11. да не носи оръжие, както и други предмети, които са източник на повишена опасност освен ако те не са необходими в процеса на обучение;

12. да не бъде на обществени места след 22 ч. освен в присъствието на родител, настойник или попечител освен ако не е пълнолетен;

²⁴ <http://teacher.bg/cs/blogs/nina/archive/2008/11/11/22869.aspx>

(5) Неизпълнението на задълженията, предвидени в този закон и правилника за дейността на училището, е нарушение на училищната дисциплина.

Чл. 201. (1) За нарушение на училищната дисциплина на учениците се налагат следните наказания:

1. забележка;
2. извършване на дейности в полза в училището в извънучебно време;
3. предупреждение за преместване в друго училище;
4. преместване в друго училище;
5. преместване в самостоятелна форма на обучение – за учениците, навършили 16-годишна възраст.

(5) При тежки и системни нарушения (повече от 3 пъти) на задълженията, определени в този закон и правилника за дейността на училището, освен наказание по ал. 1 на ученика може да се наложи мярка намаляване на поведението.

(6) Освен налагането на наказание по ал. 1 ученикът се насочва към консултации и специална педагогическа подкрепа от специалист, допълнителна работа с учител по време на учебните занятия и през ваканциите, участие в извънкласни и извънучилищни дейности, консултации за професионално ориентиране и други форми за въздействие с оглед недопускане на нарушения и на отпадане от училище.

Преди наказание законът предвижда изслушване на ученика и засегнати лица, възможно е присъствие на родител, педагог, психолог или педагогически съветник. Осведомява се дирекция „Социално подпомагане” като неин представител може да присъства и да защитава правата на ученика. Взима се становище на класен ръководител и училищния психолог. При наложено наказание се отнема правото за получаване на стипендии и участие в извънкласни дейности. Заповедта за налагане на наказания може да бъде обжалвана.

Аз лично не откривам големи разлики между това, което беше актуално, когато аз бях ученичка и съответно процедурата при провинил се ученик в този проектозакон. Обществено известно е, че много от „забранените” действия за ученика са всекидневно практикувани от днешните ученици (пушене, пиене, игра на карти в част, пречене на учебния процес и др.) Оттук прозира и нерелевантност на конкретния правен регулатор доколкото много от вече извършваните практики в училище, тук са назовани като нарушения, което обаче не е действие в посока на тяхното намаляване и съответно разрешаване на обвързаните с тези нарушения проблеми.

Вместо заключение тук ще предложа една обяснителна схема за това как се стига до появата на камери в българските училища и в ролята на какво се въвеждат записващите устройства:

Появата на училището е свързано с нуждата от обучени хора, които да работят във фабрики и предприятия. Оттук виждаме, че училището има инструментална функция. То запазва тази си функция и до днес. Тоест образованието не е заради самото образование, а има приложен характер. То дисциплинира, индивидуализира и нормализира индивидите, така че да бъдат в последствие полезни на държавата, в която ще живеят и работят. Държавата прави инвестиция в децата с очакване тази инвестиция да ѝ се върне, след като училището е изфабрикувало такива индивиди, от които държавата има нужда.

Училището е класическа модерна институция, която възпитава и формира децата. Тя е една от основните институции, които взимат ключово участие в периода на социализация на децата, подготвя ги за следващите етапи от живота им, вътпява им определени практики, така че децата да ги приемат като своя природа и да не се замислят върху тях. Училището социализира чрез принудата, която децата интериоризират и не привиждат като проблем. Тук можем да намесим и скритата учебна програма, която възпитава и въздейства на учениците в идеалния тип „училище” като учи как децата да мислят и разсъждават, да се справят в определени ситуации, от една страна, и да се подчиняват и да изпълняват определени задачи, от друга.

По времето на комунизма образованието в България цели изграждането на послушни индивиди, които да изнесат индустриализацията, а оттук и модернизацията на страната. Поради това училището има специфични характеристики. То трябва да научи на точност, подреденост, послушание, безвъпросно изпълнение на задачи. Тук индивидът е винтче от системата, анонимен, безличен. Разсъжденията и формирането на начин на мислене е оставен на заден план, а на предна линия е изведено заучаването тъй като, за да извършваш определена дейност в даден завод или фабрика се изисква безвъпросно познаване на механизма, с който работиш.

„Другарката” в училище е първия авторитет, представител на партията-държава, с който малкото дете се сблъсква. Сблъсъкът е ранен, но подготвя за „авторитетите”, които предстои да срещне в живота си порасналия ученик – на началника, на партията, на водача. Всички те наблюдават, дори когато индивида не подозира. Но това имплицитно се подразбира, а радикалният вариант на това

откриваме в „1984” на Оруел. Тук системата така е изградена, че образователния процес социализира индивида по начин удобен за управляващите – с конкретните поправки в националната история, с включване на пропаганда в обучението (децата са класифицирани като пионерчета, чавдарчета в зависимост от своята възраст и др.).

Образователната система е една от най-консервативните държавни системи. Тя се подава трудно на модернизация, трудно се променя. Какво се случва, когато социалните условия се сменят, когато политическата система се трансформира? Как това оказва влияние на образователен механизъм, досега зависим и в услуга от политическото статукво.

Ако изградим идеален тип за образование и в частност за училище, то в характеристиките ще фигурира съответствие на училището с актуални обществени въпроси, нагласи, условия. Несъответствието, а оттук и несинхронизираността между образование и социални условия поражда проблем.

След 1989 г. политическият режим в България се разпада. Има трансформация в целия обществен живот. Как реагира училището? То не се модернизира, не е предприета стратегия за неговото реформиране. В следствие на силни обществени сътресения, деморализиране на обществото поради изпуснати шансове, овластяване на криминални групировки, замаскирано през управление, към което има сериозно обществено недоволство се наблюдава преобръщане на системата от ценности. Училището обаче продължава да стои в комунистическия коловоз, но в посткомунистическата среда. Така се произвежда спад в доверието към образователната система, престижът на учителската професия се изпарява. Поведението на децата в училището става неконтролируемо първо заради преобърнатите ценности и второ заради това, че няма ясна стратегия за ролята на българското училище. То няма реална практическа функция. Ходенето на училище се превръща в безсмислено задължение, от което няма полезен ефект. Училището е преодолявано чрез други техники. То не е място за образование, ако съществува механизъм за образование, то той не е в училище, а навсякъде другаде преди и след училище, или във физическото пространство на училището, но не като следствие от зададената образователна програма. Децата се оказват по-напред от своите учители именно поради използването на интернет, боравенето с нови технологии, които им дават възможност при желание да намерят информация по много и различни канали и тя съответно ще бъде по-богата от информацията, получавана в училище. Знанието, получавано в училище се смята за неактуално. Поражда се и феномена на

преписването в изпитните форми. Причина за маменето от страна на учениците при проверяване на знанията им е следствие от разпадналата се обществена функция на образованието и в частност на училището, загуба на уважение към институцията - не се вижда смисълът от обучението за основните субекти в учебния процес. Този процес дава ефект и в появата на агресия сред децата в училище. Нещо немислимо преди се откроява като ежедневна практика днес. Като всяка една практика упражнявана продължително време започва процес на свикване с нея, незабелязване, не се предприемат конкретни мерки по преустановяването ѝ. Сякаш училищната система е оставена да се движи от само себе си по инерция. Социалната роля на училището се променя не само за учениците, но и за учителите. Сблъскваме се с нееднократни примери за неправомерно отношение от страна на преподаватели към деца по време на час, стигащи и до побой.

Взаимодействието учител-ученик с йерархията, което то съдържа е проблем в една ситуация, когато управляващите елити са дискредитирани. То е инструментално в среда на тотално подчинение, която е налична по време на комунизма. В едно променено обществено състояние, в което държавата е асоциирана с отрицателни нагласи и с укорително отношението, то запазването на учителя като представител на държавна власт в класната стая със съответното изискване за подчинение веднага предизвиква криза във взаимоотношението учител-ученик. Децата са форматирани от публичното гражданско недоволство към държавните институции, то рефлектира и към тяхното отношение с преподавателите. Те го възпроизвеждат, тъй като са го приели като даденост, дори и да не са имали подобен пряк сблъсък и съответно да са го формирали от личен опит те са социализирани с това недоволство, както чрез семействата си, така и чрез учителите си . Оттук отношението на подчинение на учениците от учители е нерелевантно и съответно неработещо, дори и всеки ден в класната стая да се прави опит то да се налага от страна на учителите. Вече ставаме свидетели за упражняване на подобни опити и чрез бой.

Наблюдението с камера е също елемент от опита да се изфабрикува това подчинение, но когато този, на когото трябва да се подчиниш е дискредитиран, то самия процес по подчиняването е обречен на неуспех. В тази противоречива ситуация аз виждам изход в модернизиранието на училището. Учителят да заеме позиция не на стоящият над ученика и съответно поучаващ го, а на взаимодействащ партньор. За да отговори на настоящата ситуация училището би следвало да инкорпорира интерактивни практики и да се отстрани от многогодишната застиналост, отук да се

съобразява с наднационалното взаимодействие, с обмена на хора, капитали, идеи (Люк), да въвежда нови техники на обучение, които да са интересни за учениците, а за да бъде постигнато това то учениците би следвало да участват в измислянето и прилагането им. Тоест да не се спуска една програма за обучение, без значение към кого е ориентирана тя, а да е съобразена с конкретните групи, които ще я изпълняват, с бъдещия субект на тези програми. Скритата учебна програма да научава на гъвкавост, динамичност, а не на подчиненост. Тук вече камерите могат да се включат в самия образователен процес – а именно не децата да знаят, че са наблюдавани, а да могат сами да се наблюдават и това да е част от обучението им. Училището дори след определени модернизационни реформи ще бъде дисциплинираща институция, именно защото една от основните му функции е да инкорпорира в малките индивиди самоконтрол, поведение съобразено с контекста. Но когато средата се променя би трябвало и методите на образователната система да подлежат на преговаряне, за да могат институциите да изпълнят своите функции.

Използвани източници:

Фуко, М. С., 1998 г., Университетско издателство „Св. Климент Охридски”

„Камери дебнаха преписвачи и учители на матурата” - News.dir.bg

<http://dnes.dir.bg/2008/09/01/news3338491.html> - информационен интернет портал

<http://news.netinfo.bg/?tid=40&oid=1272463> - информационен интернет портал

<http://www.dnes.bg/article.php?id=56578> – коментари на потребители към статията

„Вълчев дава 5 милиона за камери в училищата” – информационен интернет портал

http://news.ibox.bg/news/id_881826850 - данни от "Европейско изследване на

ценностите 2008" - информационен интернет портал

<http://www.segabg.com/online/article.asp?issueid=3074§ionid=2&id=0000202> –

онлайн издание на вестник „Сега”

<http://bglog.net/Obrazovanie/21106> - блог

<http://www.kenanoff.com/blog/archives/382> - блог

<http://www.netinfo.bg/?tid=40&oid=1243487> – информационен интернет портал

<http://dnes.dir.bg/2008/12/12/news3732176.html> - информационен интернет портал

<http://www.teenproblem.net/f/viewtopic.php?t=226306&postdays=0&postorder=asc&start=0&sid=966428a9c19c996c697ee9d51b925518> – форум на ученици

http://www.sofiacouncil.bg/content/docs/c_f5588.pdf - Решение на СОС

<http://teacher.bg/cs/blogs/nina/archive/2008/11/11/22869.aspx> - блог - „Законопроект за Училищното образование”